گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی

ژمارە ٦٦ – ٢٠٢٦
گۆڤارێکی زانستیی وەرزییە

سەرۆکی ئەکادیمیای کوردی و خاوەنی ئیمتیازی گۆڤار
حەمەسەعید حەسەن

سەرنووسەر
پ. د. موحسین ئەحمەد عومەر

بەڕێوەبەری نووسین
د. پەخشان فەهمی فەرحۆ

دەستەی نووسەران:
پ. د. قەیس کاکل تۆفیق
پ. د. بەختیار سەجادی
پ. د. فەرهاد قادر کەریم
پ. ی. د. ئەحمەد موحەممەد مام عوسمان
پ. ی. د. عەبدولواحید ئیدریس شەریف
پ. ی. د. نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد
د. لەزگین عەبدولڕەحمان ئەحمەد

دەستەی ڕاوێژکاران:
پ. هـ د. میشێل ایزەنبێرگ
پ. د. مارتن ڤان برونسن
پ. د. جەلیلی جەلیل
پ. د. ساڵح ئاکین
پ. د. جەعفەر شێخولئیسلامی
پ. د. عەبدولڕەحمان ئەداک
پ. هـ د. هاشم ئەحمەدزادە

Web: journal.ka.gov.krd
ISSN: 2520- 4106
هەولێر/ شەقامی هەڵەبجە

گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی، گۆڤارێکی زانستیی وەرزییە، لەلایەن ئەکادیمیای کوردییەوە دەردەکرێت و بایەخ بە توێژینەوەی کوردی لە بوارەکانی زمان، ئەدەب، دیرۆک، جوگرافیا و کولتووریی کوردی دەدات.

گۆڤارەکە توێژینەوەکان بە زمانەکانی کوردی، عەرەبی و ئینگلیزی بڵاو دەکاتەوە و یەکەم ژمارەی لەساڵی ٢٠٠٢دا بڵاو بووەتەوە.

ئەم گۆڤارە لەلایەن وەزارەتی خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستیی حکوومەتی هەرێمی کوردستانەوە، بۆ بەرزکردنەوەی پلەی زانستی باوەڕپێکراوە.

* ڕێکخەری کاروباری گۆڤار: ئیمان نەجات ئاغۆک
* دیزاین: هەرێم عوسمان
* ماڵپەڕی گۆڤاری ئەکادیمیای کوردی:
Web: journal.ka.gov.krd

* ئیمێڵ: journal@ka.gov.krd
* مۆبایل: 009647508375575

وەرگرتن ٢٠٢٥/٩/٢٨
پەسەندکردن ٢٠٢٦/١/١٩

سیمیۆلۆژیای وشە لە شیعرەکانی ئەحمەد محەمەد دا
(ڕەنگ، ناو، سروشت)

زاراعەبدوڵڵا مەحمود
بەشی کوردی، کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی،
زانکۆی ڕاپەرین
zara.abdalla@uor.edu.krd

پ. صافیە محەمەد ئەحمەد
بەشی کوردی، کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی،
زانکۆی ڕاپەرین
Safya.Kurde@uor.edu.krd

پوختە

ئەم توێژینەوەیە لەژێر ناونیشانی (سیمیۆلۆژیای وشە لە شیعرەکانی ئەحمەد محەمەد دا ڕەنگ، کەسایەتی، سروشت) ئەنجامدراوە. هەوڵێکە بۆ دەرخستنی ڕەهەندی سیمیۆلۆژی لە شیعرەکانی شاعیردا و هەموو ئەو هێما و ڕەمز و دەلالەتانەی، لە چوارچێوەی وشە لە شیعرەکانیدا ڕەنگیانداوەتەوە. شاعیر چەندین وشەی لە دەقەکانیدا هێناون، کە مەدلوولی دووەمیان هەیە و کۆمەڵێک دەلالەتی واتایی لە پشتیانەوە شاردراوەتەوە، کە بەهۆی سیاق و ئەو شوێنەی وشەکەی تێدا هاتووە دەتوانین لێکدانەوەیان بۆ بکەین و واتای بارکراوی وشەکان بدۆزینەوە. لە توێژینەوەکەدا میتۆدی "وەسفی- شیکاری" بە پشت بەستن بە بۆچوونی سیمیۆلۆژی سۆسێر و جۆرج مۆنان. ئەو ئەنجامانەی لە توێژینەوەکەدا بە دەستهاتوون، بریتیین لە: دۆزینەوەی ڕەهەندی سیمۆلۆژی ئەو وشانەی کە واتای دووەمیان هەیە و واتای تریان لێ بارکراوە. کە ئەوانیش وشەکانی کێڵگەی (ڕەنگ و کەسایەتی و سروشت)ن، چونکە بە شێوەیەکی بڵاو و بەرچاو لە شیعرەکانی شاعیردا بەر چاو دەکەون، شاعیر بۆ مەبەستی تایبەتی خۆی بەکاریهێناون، کە لە گەیاندنی واتا و کێشانی وێنەی شیعری و ئیستاتیکا و تێمای دەقەکە گونجاوە.

کلیلەوشە: سیمیۆلۆژیا، وشە، ڕەنگ، ناو، سروشت.

١-پێشەكی

دیوانی تەمەن یەكێكە لە دیوانە بەناوبانگەكانی ئەحمەد محەمەد، ئەمەش لەوەوە سەرچاوەی گرتووە، كە لەكۆی دیوانەكە وشە بە هەموو جۆرەكانی (ڕەنگ، ناو، سروشت)، بەشێوەیەكی بەربڵاو بەكارهاتوون و لەڕووی سیمیۆلۆژیاوە كێڵگەیەكی واتایی فراوانیان داگیركردووە، كە هەر وشەیەك لە بیری شاعیرەوە هاتووە و بۆ مەبەستی تایبەتی خۆی بەكاریهێناوە، هەریەك لەو وشانەش واتا و مەدلوولی تایبەتی خۆیان هەیە. ناسینی وشەش گرنگترین ڕۆڵی لە ناسین و شیكردنەوە و لێكدانەوەی دەقە شیعرییەكاندا هەیە. ناونیشانی توێژینەوەكەمان بریتییە لە(سیمیۆلۆژیای وشە لە شیعرەكانی ئەحمەد محەمەد دا ڕەنگ، ناو، سروشت). لە شیعرەكانی شاعیردا زۆر وشە هەن بەواتای فەرهەنگی خۆیان بەكارنەهاتوون و واتای تریان لێ باركراوە؛ بۆیە خوێنەر بەئاسانی لێیان تێناگات و تێگەیشتن لە ناوەڕۆكی شیعرەكە قورس دەبێت بۆی. دیارترین ئەو وشانەی بەو شێوازە بەكارهاتوون لای شاعیر لە كێڵگەكانی (ناو، ڕەنگ، سروشت)ن. شاعیر خاوەن شێوازی زمانی شیعری تایبەت و جیاكراوەی خۆیەتی و توێژینەوە لەو لایەنەی شیعرەكانی نەكراوە. سنوری توێژینەوەكەمان، بریتییە لە سەرجەم دەقە شیعرییەكانی ناو دیوانی تەمەن. میتۆدی توێژینەوەكەمان، وەسفی شیكارییە بە پشت بەستن بە بۆچوونی سیمیۆلۆژی سۆسێر و پێرس و جۆرج مۆنان. توێژینەوەكە لە دوو تەوەر پێكهاتووە تەوەری یەكەم: تیۆرییە و تایبەتە بە چەمكی سیمیۆلۆژیا، تەوەری دووەم: پراكتیكییە و سیمیۆلۆژیای وشە لە كێڵگەكانی (ڕەنگ، ناو، سروشت) دەستنیشانكراون، لە كۆتایشدا ئەنجامەكان و لیستی سەرچاوەكان خراونەتەڕوو.

٢- تەوەرەی یەكەم: سیمیۆلۆژیا

سیمیۆلۆژیا ئەو زانستەیە، كە لە هێما و ئاماژەكان دەكۆڵێتەوە و واتا و دەلالەتی پشت وشەكان ئاشكرا دەكات. بەتایبەتی ئەو هێما و ئاماژانەی كە لە ژیانی ڕۆژانەدا بەكاردەهێنرێن، وەک هێمای زمانی و نازمانی و ئایكۆنی كۆمپانیا كان ...تاد. ئەگەر چی لە كۆندا ڕەگ و ڕیشەیەكی هەیە، بەڵام «وەكو زانستێك زانای ئەمریكی پێرس و ژمارەیەک زانا و ڕەخنەگر و فەیلەسوف بەشداریان لەبوونی ئەم زانستەدا كردووە، ئەگەر وەک زانستێكیش بەدوای نیشانەكاندا بگەڕێین دەبێ ئاماژە بە سۆسێر و شارل ساندریس پێرس بكەین» (قطوس، ٢٠٠٦: ١٨٧) چونكە سەرمەشقی یەكەمی زانستەكە (سۆسیر)ە لەگەڵ (شارل ساندریس پێرس)ی ئەمریكی، كەبە دامەزرێنەر و پێشەنگەكانی زانستی سیمیۆلۆژین دادەنرێن و لەدوای ئەوانیش قوتابییەكانیان زیاتر برەویان بەم زانستەداوە و بەرەو پێشەوەیان بردووە. سۆسێر لە وتارەكانیدا ئاماژە بەوە دەكات كە «دەبێ لە ئایندە دا زانستێك دروست ببێ، كە لە هێماكان بكۆڵێتەوە و ئەو كاتەش زمانەوانی دەبێتە لقێكی ئەو زانستە» (ئیبراهیم ٢٠٠٩: ٤٤) واتا سۆسێر هەر لە زووەوە پێشبینی ئەوەی كردووە، كە دەبێت زانستێك هەبێت لەو هێمایانە بكۆڵێتەوە.

زمانی دەق هەندێك جار كۆد و هێما لە خۆ دەگرێت، بۆ كردنەوەی ئەو كۆدانەش پێویستمان بە زانستی سیمیۆلۆژیا هەیە، سیمیۆلۆژیاش«میتۆدێكە لە نیشانە و هێما و ئاماژەكان دەكۆڵێتەوە كە مرۆڤ بۆ گوزارشتكردنی لە ناخی خۆی بە كاریاندەهێنێت بۆ ئەوەی پەیوەندی لەگەڵ كەسانی تردا دروست بكات» (كریم، ٢٠٢٣: ٧).واتە لەو هێما و نیشانانە دەكۆڵێتەوە، كە مرۆڤ بۆ گەیاندنی پەیامێك بە شێوازی نهێنی بەكاریاندەهێنێت. بەمەش دەوترێت

سیمیۆلۆژیای ئاخاوتن و دەربڕین. ئەوە بوو دواتر سیمیۆلۆژیا بۆ مەبەستی توێژینەوەی ئەو هێمایانە سەریهەڵدا.«سیمیۆلۆژیا ئەو زانستەیە، کە کار لەسەر هەڵوەشاندنەوە و بنیاتنانەوەی دەق دەکات، هەروەها لەگەڵ شیکردنەوە و شرۆڤەکردنی هێما و ئایکۆن و نیشانەکان لە پێناو گەیشتن بە واتایەکی قوڵتر و فراوانتر لە وەی کە وشەکان بە دەستەوەی دەدەن و دژی هەموو ئەو دەقانە دەوەستێتەوە، کە لە ناو خۆیاندا دەرگا لە سەر ئاماژەکان دادەخەن» (باپیر ٢٠٢٢:١٠). واتا: لە ڕێگای بەکارهێنانی میتۆدی سیمیۆلۆژی شیکردنەوە بۆ ئاماژە و ئایکۆنەکان دەکات و واتای شاراوەی دەقەکان ئاشکرا دەکات و مەدلوولی نیشانەکان بەدەستەوە دەدات.

سیمیۆلۆژیا زانستێکە ڕایەڵ و پەیوەندی پتەوی لەگەڵ شێوازناسیدا هەیە و ڕێگا و یارمەتیدەرێکی باشی شێوازناسەکانە بۆ دەستنیشانکردنی هەندێ دیاردە و بنەمای شێوازی زمانی شاعیر و نووسەران لەوانە: دۆزینەوەی واتای دووەمی پێکهاتەکانی دەقی ئەدەبی بەگشتی و وشە بە تایبەتی، واتا ئەو دەلالەتە واتاییەی کە لە نێوان (دال و مەدلوول) دایە لای سۆسێر و لای پێرس ئەو پەیوەندییەی لە نێوان (دال و مەدلوول و لۆژیک و فەلسەفە)دایە، یارمەتی شێوازناسان دەدات بۆ دۆزینەوەی نیشانە و کۆدە خودی و تایبەتییەکانی شاعیر و نووسەران کە چۆن دەریاندەبڕن.

٢-١:زاراوە:

ڕەگ و ڕیشەی ئەم زاراوەیە بۆ یۆنانییەکان دەگەڕێتەوە«لە فکری یۆنانی کۆندا ئەفلاتون و ئەرستۆ باسی تیۆری مانا دەکەن، کە ئاماژەی جیاجیای لێ دەبێتەوە و ئەمە ناودەنێن semio، کە لە بنەڕەتدا وشەیەکی یۆنانییە و بە مانای ئاماژە دێت» (مەنتک، ٢٠١٨: ١١٢). کەواتا لە کۆنیشدا بە واتای ئاماژە هاتووە. دواتر زاراوەکە بە پێی قۆناغەکانی گەشەسەندنی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی، ئەویش گۆڕانی بەسەردا هاتووە و گۆڕاوە .

ئ ئینگلیزەکان بۆ زاراوەی سیمیۆلۆژیا «se- miology, semiotic, semeiotics بەکاردێنن . هەرسێ زاراوەکە واتای زانستی نیشانە، یان ئاماژە دەگەیەنن؛ بۆیەش لە زۆربەی زمانەکانی دنیادا پشت بە زاراوە ئینگلیزیەکە دەبەستریێت» (مەنتک ٢٠١٨: ١١٢). لە فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی و ڕەخنەیی دا هاتووە، کە عەرەبەکانیش بۆ زاراوەی سیمیۆلۆژیا زاراوەکانی « علم العلامات، علم الأشارات، علم الدلالة السيميائية...تاد» (ئەسوەد ٢٠١١: ٨٥). بەکاردەهێنن، واتا عەرەبەکانیش کۆمەڵێک زاراوەیان بۆ بەکارهێناوە، بەڵام لە زۆربەی لێکۆڵینەوە ئەدەبی و ڕەخنەییەکاندا (السيميائية، السيمائية) بەکاردێت. لە زمانی فارسیش زاراوەی(نیشانەناسی، سیمیا، سیما. بەکاردێت) (مەنتک، ٢٠١٨: ١١٢).

کوردیش بۆ سیمیۆلۆژیا چەند زاراوەیەکی بەکارهێناوە وەک« سیمیۆلۆژیا، سیمیۆلۆجیا، نیشانەناسی، زانستی نیشانەکان، ئاماژەناسی، هێمالۆجی ...تاد» (خۆشناو ٢٠١٩: ٢٥). لەزمانی کوردیدا بە هۆی نەبوونی زمانی ستاندار و فەرهەنگێکی یەکگرتوو، زاراوەکان جیاوازن و لە ژێر کاریگەری ئەورووپییەکان و عەرەب و فارسەکانەوە ئەم زاراوانە بەکارهاتوون و ئێمەش لەوانمان وەرگرتووە، بەڵام لە زۆربەی توێژینەوە ئەکادیمییەکاندا زاراوەی سیمیۆلۆژیا بەکارهاتووە؛ بۆیە ئێمەش سیمیۆلۆژیا بە پەسەند دەزانین.

زاراوەی «سیمیۆلۆژیا (Semiologie) کە دی ۆوسێر دای هێناوە، زاراوەی سیمۆتیکا (-Se miotique)ش، کە لەلایەن پێرسەوە داهێنراوە،

هەمان واتادەگەیەنێت و هەردووکیشیان لەوشەی (semio)وەرگیراون کە بنچینەیان بۆ وشەی یۆنانی(semeion) دەگەڕێتەوە، بەڵام تەنها لە ڕووی (suffixe) پاشگرەکانیانەوە جیاوازن» (ڕەئوف، ٢٠١٧: ١٥). ئەمە پەیوەستە بە ئینگلیز و فەڕەنسییەکان، ئینگلیزەکان Semiologie بەکار دێنن و فەڕەنسییەکان Semiotique بەکار دێن، لەگەڵ ئەوەشدا سیمیۆلۆژیا لە زۆربەی نامە ئەکادیمییەکاندا ڕۆیشتووە و بەکاردەهێنرێت.

سەرەتا ئەم زاراوەیە لە بواری پزیشکیدا سوودی لێوەر گیراوە. ئەم زاراوەیە«ساڵی ١٧٥٢ لە بواری چارەسەری پزیشکی، یان پزیشکی دەروونیدا دەرکەوتووە، بریتییە لە لێکۆڵینەوەی نیشانەکانی نەخۆش دیاردە (اعراض) جەستەیی و گوتەییەکان» (مەنتک ٢٠١٨: ١١٣). واتا لەسەرەتادا ئەم زاراوەیە لە بواری پزیشکیدا دەرکەوتووە، کاتێک نەخۆش ئەوقسانەی کە دەریبڕیون، یان جووڵەی ئەندامەکانی جەستەی، بەهۆی سیمیۆلۆژیاوە، کە یارمەتی نەخۆشەکە دەدات بۆ کردنەوەی کۆدەکانی نەخۆشییەکەی. دواتر ئەم زاراوەیە خۆی خزاندۆتە ناو بواری ئەدەب و لە خوێندنەوەی دەقی ئەدەبی سوودی لێوەرگیرا، بۆ کردنەوەی کۆدەکانی پشت دەقەکە، بە هۆی سیمیۆلۆژیاوە خوێندنەوەی جیاوازی لێدەکەوێتەوە، بۆ ئەمەش دەبێ شارەزاییمان هەبێت لە بارەی ئەو نیشانانەوە، هەر کۆمەڵگایەک کۆمەڵێک نیشانە بەکاردەهێنێت، کە بە پێی ڕێککەوتنی کۆمەڵایەتی لەسەری ڕێککەوتوون و بۆتە مولکی ئەو کۆمەڵگایە، یاخود بە هۆی کارەساتێکەوە کە بەسەر کۆمەڵگاکەیاندا هاتووە، کە هاوڵاتی ئەو کۆمەڵگایە نیشانەکان دەناسنەوە. بۆ نموونە: وەک (بۆنی سێو)، هەر هاوڵاتییەکی کورد لە هەر شوێنێک و هەر دەقێکی ئەدەبی ببینێت ڕاستەوخۆ کیمیابارانی هەڵەبجە و ناوچەکانی کوردستانی بیر دەکەوێتەوە و هەستێکی ناخۆش دایدەگریت، کە ئەمە بۆ هاوڵاتییەکی نا کورد شتێکی ئاساییە و نازانێت ئەمە ئاماژەیە و هێمایە بۆچی؟ هەموو داب و نەریتێکی کۆمەڵایەتی، ئەفسانەی کۆن، ئایین، چیرۆکی دڵداری...تاد، کە هەر کۆمەڵگایە و خاوەن کۆمەڵێک داب و نەریت و ئەفسانە و چیرۆکی قارەمانی و دڵدارییە و هاونیشتیمانی ئەو وڵاتە هێماکانیان دەناسنەوە، کەواتا نیشانەکان لە کۆمەڵگایەکەوە بۆ کۆمەڵگایەکی تر جیاوازیان هەیە و دەگۆڕێن.

٢-٢:پێناسە:

سیمیۆلۆژیا، زانستێکە بۆ کردنەوە و ڕاڤەکردنی واتای شاراوەی پشت یاخود ئەو دیو دەقە ئەدەبییەکان. واتا کار لەسەر مانای هێما و نیشانەکان دەکات. مەبەستی شاراوەی پشت دەقەکان ئاشکرادەکات و دەیاندۆزێتەوە، بەو مانایەی بە هۆی شیکردنەوەی نیشانەکانەوە واتای نهێنی دیوی ناوەوەی دەقەکان ئاشکرا دەبێت و دەدۆزرێتەوە. هەروەکو (سۆسێر) و (پێرس) لەسەر ئەوە کۆکن، کە سیمیۆلۆژیا «زانستێکە لێکۆڵینەوە لە ژیانی نیشانەکان دەکات» (خۆشناو ٢٠١٩ : ١٨). هەردووکیان جەخت لەسەر سیمیۆلۆژیا دەکەنەوە، کە هەم زانستە و هەم پەیوەستە بە نیشانەوە، ئەگەر چی لە ڕووی بیر کردنەوە جیاوازن (سۆسێر) زاراوەی سیمۆلۆژیا بەکاردەهێنێت و لە ڕووی زمانەوانییەوە شیکردنەوە بۆ چەمکی نیشانەکان دەکات بەڵام (پێرس) زاراوەی سیمۆتیکا بەکاردەهێنێت و لە ڕووی فەلسەفە و لۆژیکەوە شیکردنەوە بۆ شتەکان دەکات.

سیمیۆلۆژیا « سیمیۆلۆژیا وەک زانستێکی گشتی

پیشانەکان پێناسە دەکرێت» (Mounin Georg- es 1985: 29). بەواتای ئەوەی نیشانەکان زمانی بن یان نازمانی وەک (هێماکانی هاتووچۆ، جل و بـەرگ، خـواردن، بـۆن، دەنـگ...تـاد)، سیمیۆلۆژیا لێیان دەکۆڵێتەوە و واتای دیوی ناوەوەی هێماکان دەستنیشان دەکات. سۆسێر دەڵێت: واتاسازی : زمان« سیستەمێکە لە نیشانەکان کە گوزارشت لە بیرۆکەکان دەکات»(عیاشی، ٢٠٠٩: ١٧). مەبەستی سۆسێر ئـەوەیـە لـە ڕووی نیشانەی زمـانـی لە ئایکۆنەکان بکۆڵێتەوە بە بێ گەڕانەوە بۆ فەلسەفە و لۆژیک. نیشانە لای سۆسێر«بریتییە لە سیستمێکی نیـشـانـە و گـوزارشـت لـە بـیـرێـک دەکــات، ئـەم سیستەمەش وەک نوسینی کەڕولاڵەکان، ڕەمزەکان، ئاماژەی سەربازی...تاد » (ڕەئوف٢٠٢٢ : ٣١). بەو مانایەی هەر لە ڕێگای نیشانەکان و کردنەوەی کۆدەکانەوە مەبەستی سەرەکی دەقە ئەدەبییەکە ئاشکرا دەبێت یان سیمیۆلۆژیا لە ڕێگای ئاماژە و نیشانە نازمانییەکانەوە هەنگاو بـەرەو نـاوەوە و ناخی دەقە ئەدەبییەکە دەنێت و واتـای دیوی ناوەوەی دەدۆزێتەوە .

نیشانە (الـعـلامـة) نـاوەنـدی تـوێـژیـنـەوەی سیمیۆلۆژییە. بـەڕای مۆنان «نیشانەکان بریتین لەو شتانەی، کە دەتوانین ڕاستەوخۆ بیان بینین و لێیان تێبگەین، بـەڵام پەیوەندیان بە شتێکی نـادیـارەوە هەیە » (مـونـان، ت-بـکـوش، ١٩٨٦: ل٢٣ (واتا کاتێک نیشانەکانی ڕێگاوبان دەبینین بێ ئەوەی هیچ شتێکی تیادا نوسرابێت هەر لە ڕێگای نیشانەکەوە مەبەستەکەی دەزانـیـن، کـە بەهۆی ڕێککەوتنی کۆمەڵایەتیەوە لـەسـەری ڕێککەوتوین بێ ئەوەی ئاماژەی زمانی هاتبێت مانای دووەمی نیشانەکە دەزانـیـن، کـە هـەنـدێـک لـەم نیشانانە جیهانین و تـەواوی جیهان لـەسـەری کۆکن وەک: نیشانەکانی هاتووچۆ(سور و زەرد و سـەوز) کە هەریەکەیان واتایەک دەگەیەنێت و هەموو جیهان لەسەری ڕێککەوتوون و بە بێ هاتنی نیشانەی زمـانـی واتـاکـانـیـان ئـاشـکـرایـە. « زۆربـــەی ئەو سەرچاوانەی کە تایبەتن بە سیمیۆلۆژیا داکۆکی دەکـەنـە سـەر ئـەوەی کـە یەکێک لـە مەرجەکانی نیشانە هەبوونی ڕێککەوتنێکی کۆمەڵایەتییە، واتە پێویستە کۆمەڵەکەسێک وا ڕاهاتبن، کە شتێک بە نیشانەی شتێکی تر بزانن»(مشەختی، ٢٠١١: ٤٥). واتا بەهۆی ڕێککەوتنی کۆمەڵایەتییەوە کۆمەڵگا هەمووی ئاشنای ئەو نیشانەیەن، یانیش دەشێت بوترێت« سیمیۆلۆژیا زانستێکە، کە لە تێکستی ئەدەبی و لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا ئاماژە و نیشانەکان دیـــاری دەکـــات»(ئـەســوەد، ٢٠١٥: ٣٠٣). واتـا سیمیۆلۆژیا هەم لە بواری ئەدەبیدا و هەم لە بواری کۆمەڵایەتیشدا دەور دەبینێت و ڕۆڵی هەیە و مانا و ئاماژەی نیشانەکان بە پێی کلتووری کۆمەڵگاکە دیاری دەکات.

لە کۆتاییدا دەڵێین: سیمیۆلۆژیا زانستێکە ئەرکی ئاشکراکردن و خوێندنەوەی نیشانەکانی ناو دەقە، واتا لە ڕێی شیکردنەوەی ئەو نیشانانەوە، خوێنەر شرۆڤەی دەقە ئەدەبییەکە دەکات و واتای بارکراو یـاخـود دووەمـی پشت نیشانەکانی نـاو دەقەکە دەدۆزێتەوە. بە پێی زانستی سیمیۆلۆژی خوێنەر دەبێتە نووسـەری دووەمی دەقەکە و بە تێهزرین و تێگەیشتنی خۆی لە دەقەکە و بە هۆی نیشانەکانی ناو دەقەکەوە واتای دووەم بۆ دەقەکە دەستەبەر دەکـات چونکە ئـەو هـۆکـارانـەی بوونەتە مایەی لە دایک بوونی دەقە ئەدەبییەکە دەدۆزێـتـەوە و ئاشکرایان دەکات بەڵام ئەو هۆکارە دەرەکیانەی، کە هانی نووسەریانداوە جارێکیتر نا گەڕێینەوە سەریان، واتە لای زانایانی سیمیۆلۆژی لە خودی

دەقەكەوەیە دەست پێدەكەن و دەق دەبێتە سەنتەری توێژینەوە و دەتوانین بڵێین (دەقسەنتەری)ییە.

٢-٣: ئاڕاستەكانی سیمیۆلۆژیا:

سیمیۆلۆژیا زانستێكی تازادەیەک ئاڵۆزە، چونكە پەیوەستە بە زمانەوانی و فەلسەفە و لۆژیک و تێكەڵ بە زانستەكانی كۆمەڵناسی و دەروونناسی و ماتماتیک و كیمیا ...تاد، بووە، لە سەرەتای سەرهەڵدانییەوە دوو سەرچاوەیی بووە، ئەوانیش (سۆسێر – پێرس)، بوون، بەڵام دواتر گەشەی كردووە و پێشكەوتووە و چەند قوتابخانە و ئاڕاستەی تر پەیدابوون، كە هەندێک وەک قوتابخانە و هەندێكی تر وەک ئاڕاستە بە ناوی ئەو وڵاتەوە ناوی دەبەن، كە ئاڕاستەی سیمیۆلۆژییەكەی تێدا دەركەوتووە، بۆ نموونە« قوتابخانەی ئەمریكی، قوتابخانەی فەرەنسی، قوتابخانەی رووسی، هەیانە ئاڕاستەی سیمیۆلۆژی دەدەنە پاڵ داهێنەرەكانیان وەک سیمیۆلۆژیای دی سۆسێر، سیمۆتیكای پێرس-ئاڕاستەی بارت، هێماگەری كاسیر، یان هەیانە لەڕووی ڕۆشنبیرییەوە جیایان دەكەنەوە وەک سیمیۆلۆژیای زمان، سیمیۆلۆژیای جوانناسی لە (هونەر و ئەدەب)دا، سیمیۆلۆژیای سینەما، سیمیۆلۆژیای لۆژیكی و فەلسەفی، سیمیۆلۆژیای ڕۆشنبیری» (حمداوی :١٥). واتا پۆلێنكردنەكە بە شێوەیەكی ئاڵۆز و تێكچڕژاوە و هەر توێژەرە و بۆ جیا كردنەوەی سنوری لێكدانەوەی بۆچوونەكانیان چەند ئاڕاستە و قوتابخانەی جیاوازیان دەستنیشانكردووە بەڵام ئێمە بە هۆی سنوربەندی توێژینەوەكەمان تەنها ئاڕاستە سەرەتاییەكان باسدەكەین، چونكە ئەم ئاڕاستانە بوونەتە بنەما بۆ ئاڕاستەكانی دواتر، ئەوانیش:

٢-٣-١: ئاڕاستەی دی سۆسێر: (F-de Saussure ١٨٥٧-١٩١٣):

ئەم ئاڕاستەیە بە قوتابخانەی فەرەنسیش ناو دەبرێت، كە دامەزرێنەرەكەی دی سۆسێری زمانەوانی فەرەنسییە و بەرەگەز سویسرییە و كاریگەری دەروونناسی كۆمەڵایەتی بە تیۆرەكەیەوە دیارە، كە نیشانە كیانێكی دەروونییە؛ بۆیە سۆسێر دەنووسێت: «دەكرێ ئەندێشەی زانستێک بكەین، كە لە ژیانی ئاماژە و نیشانەكان بكۆڵێتەوە لەناو ژیانی كۆمەڵایەتیدا، كە بەشێک لە زانستی دەروونی كۆمەڵایەتی پێک دەهێنێت، كە ئەویش بە شێكە لە زانستی دەروونزانی گشتی؛ بۆیە ناوی دەنێت یمیۆلۆجیا كە لە وشەی ئیغریقی سیمییۆن -se mio بە واتای نیشانە لە نووسینەكاندا ناونێكی اارەوانمان پێدەدات پێی دەوترێت سێنۆلۆجیا -signol logie» (مونان و بنیس ٢٠١٥: ٤١). واتا: زانستی سیمیۆلۆژیا كار لەسەر نیشانە و دەلالەتەكانی ناو ژیانی كۆمەڵایەتی دەكات، كە كۆمەڵگا لەسەریان ڕێككەوتووە، بۆ ڕاڤەكردنی واتای ناوەوەی دەقی ئەدەبی، كە ئەمەش بەشێكی زانستی دەروونی گشتییە، بەو واتایەی هەر نیشانەیەک و هێمایەک ڕەهەندێكی كۆمەڵایەتی و دەروونی لە پشتیەوە هەیە و خۆی شاردۆتەوە« سۆسێر یەكەم كەسە مژدەی زانستێكی نوێ دەدات لە بارەی لێكۆڵینەوە لە ژیانی نیشانەكان لە ناو ژیانی كۆمەڵایەتیدا و ئەمەش لە ڕێگەی ئاشكرا كردنی یاسای نوێوە، كە دەتوانێت شوێنێكی گرنگ لە (مرۆیی، كۆمەڵایەتی) شرۆڤە بكەین لە ڕێگەی سەر لە نوێ دارشتنەوەی سنوری فۆرمی ئەم كۆنتێكستانەوە» (ڕەئوف ٢٠١٦: ٥٤).

سۆسێر بۆچوونی وایە سیمیۆلۆژیا دوانەییە وەک(دال=هێماو، مەدلوول=هێمابۆكراو)، كە

پەیوەندی نێوانیان پەیوەندییەكی لە خۆوەیە و تەنها ڕێككەوتنی كۆمەڵایەتییە، كەواتا بە پێی بۆچوونی سۆسێر هیچ پەیوەندییەك لە نێوان (دال =واتای ئاشكرا و دیار و مەدلوول=واتای شاراوە و نادیار دەگەیەنێت) نییە، چونكە پەیوەندییەكی لە خۆوەییە و تەنها ڕێككەوتنی كۆمەڵایەتییە. بۆ نموونە وشەی (بەرد)، كە لە پیتەكانی (ب، ە، ر، د) پێكهاتووە هیچ پەیوەندی لە نێوان وێنەی دەنگی بەرد و وێنەی زەینی بەرد دا نییە تەنها ڕێككەوتنی كۆمەڵایەتییە. لای عەرەبەكان بۆ وشەی بەرد (الحجر)بەكاردەهێنن، ئەمەش ڕێككەوتنی كۆمەڵایەتی دەگەیەنێت و هیچ پەیوەندی بە وێنەی دەنگی وشەكە، لەگەڵ واتای وشەكەدا نییە، ئەگەر وانەبوایە دەبوو هەموو خەڵكی جیهان بە یەك زمان قسەیان كردبایە.

لای سۆسێر لەم هێڵكاریەدا ڕوونكراوەتەوە:

هێما (دال)←———— هێما بۆ كراو(مەدلوول).

٢-٣-٢: ئاڕاستەی شارلز پێرس-Chrles Peirce – (١٨٣٨-١٩١٤):

ئاڕاستەی سیمیۆلۆژیای پێرس بە قوتابخانەی (ئەمریكی)یش ناسراوە، چونكە دامەزرێنەرەكەی (شارلز پێرس)ی ئەمریكییە، ئەم زانایە بنەمای تیۆری سیمیۆلۆژی لەسەر نیشانە و دەلالەت و پەیوەندی نێوانیان داناوە، واتا لای پێرس سیمیۆلۆژیا لە نیشانە و مانا و ئەو پەیوەندییە دەكۆڵێتەوە، كە بە شێوەیەكی لۆژیكی لە نێوانیاندا هەیە. واتە پەیوەندییەكە لە خۆوە نییە و پەیوەندییەك لە نێوان ناو و ناولێنراودا هەیە، كەواتا سیمیۆلۆژیا لای پێرس سیانییە یاخود هێما دەكاتە سێ جۆر «جۆری یەكەم ئەو هێمایەیە كە تەواو بە هێمابۆكراو دەچێ، نموونەی ئەمەش وەك نەخشەی خانوو كە وێنەیەكی بچووككراوەی خانووەكەیە، ئەم جۆرەیان ناو دەنێ(ئایكۆنicon) . جۆری دووەم ئەو هێمایەیە كە بەكردار پەیوەندی بە هێمابۆكراوەوە هەیە وەك ئامێرەكانی دیاریكردنی ئاڕاستەی با، یان وەك میلی كاتژمێر، ئەو جۆرەشیان ناودەنێ (index)جۆری سێیەم ئەو هێمایانان كە هیچ پەیوەندیەكیان بە هێمابۆكراوەوە نیە و تەنیا خەڵكی وا ڕاهاتوون لەسەر پەیوەستكردنیان بە هێمابۆكراوەوە، ئەمانەش وەك وشەكانی قسە كردن و نیشانەكانی هاتووچۆ ئەو جۆرەشیان ناودەنێ (ڕەمزsymbol» (ئیبراهیم، ٢٠٠٩: ٤٥). واتا بەلای پێرسەوە سیمیۆلۆژیا سێ جۆری هێما و هێمابۆكراوی هەیە و لەڕووی فەلسەفە و لۆژیكەوە لێكدانەوە بۆ هێما و نیشانەكان دەكات و پەیوەندی نێوانیان دەدۆزێتەوە.

لای پێرس لەم هێڵكارییەدا ڕوونكراوەتەوە:

هـێـمـــا(دال) ----- پـەیـوەنـدی ------ هێمابۆكراو(مەدلوول).

٢-٣-٣: ئاڕاستەی پەیوەندیكردن:

جـۆرج مـۆنـان یەكێكە لـەو كـەسـانـەی بـەم ئاڕاستەیە كاریكردووە و ئاڕاستەكەش پێكدێت لە كۆمەڵێك كەسی وەك « پریتۆ PRIETO و مۆنان MOUNINو بویسنیسBUYSSENS و گـرایـس GRICEو ئۆگەستین AUSTINو ڤتگنشتاینWITTGENSTEIN و ئاندری مارتینی MARTINدەگـرێـتـەوە، ئـەم ئـاڕاسـتـەیـە پێیوایە نیشانە هۆكارە بۆ پەیوەندیكردن، واتا مەبەستی ئـاگـادارکـردنـەوەیـە، ئـەمـەش واتـا نیشانە لـە سێ ڕەگـەزی سـەرەكـی پێكهاتووە :(دال، مـەدلـوول، كارنامە، یـان مەبەست)» (حـمـداوی ١٩٩٧: ٨٩). بەواتای ئەوەی هەر لەسەر بنەمای دال و مەدلوولی سۆسێر ئاڕاستەكەیان دامەزراندووە، بەڵام كارنامە-مەبەستیشیان بۆ زیاد كردووە، كە هەریەكە لە دال

و مەدلوول مەبەستێکیان لە پشتەوەیە، بەو مانایەی مەبەستی سەرەکی خۆی شاردۆتەوە و نادیارە بە پێی ئەم ئاڕاستەیە بەدواداچوون بۆ مەبەستی سەرەکی ئەو بابەتە دەکرێت، واتە ئەو نیشانانەی دەقەکەی لێبەرهەم هاتووە بەهۆی ئەم ئاڕاستەیەوە دەدۆزرێتەوە، کە هەمیشە نیشانەکان لای کەسانی ئەم ئاڕاستەیە دەبێت مەبەستێک بدەن بە دەستەوە، ئەگەر مەبەستەکەش دیار نەبێت، ئەوا ئاڕاستەی پەیوەندیکردنەکە سەرکەوتوو نابێت، کەواتا مۆنان لەسەر بنەمای ئاڕاستەی(دال و مەدلوول)ی مامۆستاکەی سۆسێر بووە، بەڵام مەبەستیشی بۆ زیاد کردووە.

دەبینین لای هەر یەک لە دی سۆسێر و پێرس هێما و هێما بۆکراو پەیوەندیان جیاوازە بە شێوەیەک « هێما لای (دی سۆسێر) پێکدێت لە دال، ئەویش وێنەی دەنگییە و مەدلوول چەمکە بەڵام لەلای (پێرس) ئەوا هێما شتێکە ئاماژە بە شتێکی تر دەکات ئینجا لەلای کەسێکەوە بێت لەلایەنێکەوە یان سیفەتێکی دیاریکراو پەیوەندی نێوانیان (الاحالة) یاخود مەرجەعیەتە» (گەردی ٢٠١٦: ١١٦).بەو مانایەی هەریەکە لە دی سۆسێر و پێرس باسی هێما و هێما بۆ کراو دەکەن، بەڵام لای پێرس پەیوەندییەکی لۆجیکی لە نێوانیاندا هەیە، نەک پەیوەندیی لە خۆوەیی وەک لای دی سۆسێر.

لە ئەنجامدا دەگەینە ئەو باوەڕەی، کە زانستی سیمیۆلۆژیا لای هەریەکە لەو زانایە، لێکۆڵینەوە لە نیشانەکان دەکات و واتای دیار و واتای حەشاردراوەی ناوەڕۆک ئاشکرا دەکات، بەو مانایەی هەردووکیان کار لەسەر نیشانە و پەیوەندی نێوانیان دەکەن، بەڵام پەیوەندییەکە لای سۆسێر دوانییە و لای پێرس سیانییە و لای مۆنانیش هەروەکو مامۆستاکەی (سۆسێر) پەیوەندییەکی دوانییە.

٣-تەوەری دووەم: سیمیۆلۆژیای وشە

وشە بچوکترین دانەی واتاداری زمانە، ئەمە پێناسەی وشەیە بە تەنها، بەڵام لەناو ڕستە و دەقی ئەدەبیدا و بەتایبەت لە ناو دەقی شیعریدا بە بێ زانینی سیاق و دەوروبەری وشەکە ناتوانین واتا و ڕەهەند و دەلالەتی سیمیۆلۆژی هەر وشەیەک دیاری بکەین؛ بۆیە پێویستە دەقە شیعرییەکە بخوێنینەوە و ڕاڤە و شیکردنەوەی بۆ بکەین و بە پێی ئەو سیاقەی وشەکەی تێدا هاتووە واتای دووەم یاخود بارکراوی پشتەوەی وشەکان بدۆزینەوە.

سیمیۆلۆژی چەند وشەیەک لە ناو شیعرەکانی شاعیر ئەحمەد محەمەد دا باس دەکەین لەوانەش: (ڕەنگ، ناو، سروشت)

٣-١:ڕەنگ

ڕەنگ بریتییە لە سیفەتی هەموو ئەو تەنانەی لە گەردووندا هەن و دەبێتە هۆی جیاکردنەوەی هەر یەکە لەو تەنانە، هەروەها وەکو ناسنامەیەکە بۆ جیاکردنەوەیان لە یەکتری. ڕەنگەکان دەبنە هۆکاری بەخشینی جوانی و سەرنجڕاکێشانی مرۆڤ بۆ ئەو تەنانەی کە دەورەیانداوە، بە پێی زانستی فیزیکی«ڕەنگ بریتییە لەو شەپۆلە ڕووناکییە جوڵاوانەی کە چاو هەستیان پێدەکات»(ڕەئوف ٢٠١٧: ٤٥٧). واتا تۆڕی چاو دەبێتە هۆی جیاکردنەوەی ڕەنگەکان و هەست پێکردنیان، کە لە ڕێگەی شەپۆلەکانی ڕووناکییەوە بەرهەم دێن. ڕەنگ«یەکێکە لە هۆیەکانی گەیاندنی پەیام لە نێوان مرۆڤەکان، هەروەها هۆیەکە بۆ ئاشنا بوون و نزیکبوونەوەی تاکەکان لە یەکتری لە ناو کۆمەڵگادا، دەبێتە مایەی پێکەوە ژیان لەگەڵ یەکتری»(کریم ٢٠٢٣: ١٠). چونکە ڕەنگەکان لە سروشتەوە سەرچاوەیان گرتووە، مرۆڤیش خولیای سروشتە

کە زۆر جۆر ڕەنگی ئاڵا و واڵای تێدایە و مرۆڤ زۆر جار هۆگری هەندێکیان دەبێت و پێی جوانە و هەندێکی تری پێ جوان نییە.

ڕەنگی ڕەش لە کۆمەڵگای ئێمەدا بۆ مەسەلەی پرسەدارییە و کاتێک کەسێک ڕەنگی ڕەش دەپۆشێت بە بێ هاتنی ئاماژەی زمانی، هەر بە بینینی ڕەنگەکە بۆمان دەردەکەویت، کە ئەو کەسە پرسەدارە یان لە ناخەوە دا ڕووخاوە و نائومێد بووە لە ژیاندا؛ بۆیە ئەو ڕەنگەی پۆشیوە، بە بێ ئەوەی هیچ ئاخاوتن و دەربڕینێک بڵێت. ڕەنگەکان ڕەهەندیکی دەروونیان لە پشتە و بە پێی کۆمەڵگاکانیش دەگۆڕێن، وەک کۆمەڵگای کوردەواری ڕەنگی ڕەش بۆ مەسەلەی پرسەداری دەپۆشرێت. لای هیندییەکان بۆ پرسەگرتن ڕەنگی سپی دەپۆشن، کەچی ڕەنگی سپی لە کۆمەڵگای کوردیدا ڕەنگی ئاشتی و ئارامییە. دەروونی و پاکی و بێگەردی و ڕووناکی و هیوایە، کەواتا ڕەنگەکانیش پەیوەندی بە ڕێککەوتنی کۆمەڵایەتییەوە هەیە. وەک لە کۆمەڵگای کوردیدا ڕەنگی ڕەش زۆرجار واتای شومی هەیە وەک: قەلەڕەش، پشیلەی ڕەش، مریشکی ڕەش.... تاد، کە ئەمانە واتای ڕەشبینی دەگەیەنن و خەڵکی لێیان دەترسێت.

ڕەنگ هەندێکجار دەتوانێت کەسایەتی مرۆڤ پیشان بدات و ئاشکرای بکات، چونکە ڕەنگەکان واتا و دەلالەتی جیاوازیان هەیە و هەر ڕەنگە و دەلالەتێک دەگەیەنێت و بۆ واتا و مەبەستی تایبەتی بەکاردەهێنرێن، بەو جۆرەی «ڕەنگەکان خاڵی نین لە دەلالەتە ئیستاتیکییەکان، هەندێ جاریش گوزارشتی ڕەمزین، لەبەر ئەوەی ڕەنگەکان وێنەیەکن گوزارشت لە بابەتی ژیان و هوڵچوونەکانی هونەرمەندان دەکەن» (ڕەئوف، ٢٠١٧: ٤٥٩). واتا شاعیر و نووسەران ڕەنگیان کردووە بە هۆکارێک بۆ دەربڕینی هەستی تایبەتی خۆیان و یان بۆ واتا و دەلالەتی جیاواز بەکاریاندەهێنن، کە لەوانەیە مەدلوولەکەیان هەمان واتای ڕەنگەکە نەدات بەدەستەوە.

ڕەنگەکان کاریگەرییان لەسەر دەروونی شاعیران هەیە، چونکە کاتێک ئەو ڕەنگە «بە وزەیەکی ڕووناکی کە دەچێتە ناو جەستەوە و خانەکانی مێشک ئاگادار دەکاتەوە، ئەویش دەبێتە هۆی دەردانی هەندێک هۆرمۆن، کە کۆمەڵێک لە پرۆسە فیسیۆلۆژوییەکان بەرهەم دەهێنن و بەم شێوەیە ڕاستەوخۆ کۆنترۆڵی بەسەر بیرکردنەوە و میزاج و ڕەفتارماندا دەکەن» (ایمان ٢٠٢٠: ٧٣) واتا کاریگەری ڕەنگەکان دەبنە هۆی خۆشی و ناخۆشی، ئەمەش یان بە هۆی ڕەنگاوڕەنگی ڕەنگەکانەوە دەبێت یان بەهۆی تیشکی ڕووناکی ڕەنگەکانەوە دەبێت و مرۆڤ بێئەوەی هەستی پێ بکات کاریگەرییان لەسەری دەبێت. «ڕەنگ توانای بەسەر هەستی مرۆڤدا هەیە؛ بۆیە ڕەنگ هەیە چەشەی یەکێک تێک بداو بەڕەنگێکی تر دڵی بکرێتەوە» (عزیز و محەمەد ٢٠١٩: ١١٥). واتا ڕەنگ هەیە هەستی مرۆڤ تێک بدات هەندێک لە ڕەنگەکان وای لێدەکەن هەستێکی خۆشی لا دروست بێت، یان ڕەنگێک زاڵتر بێت لە ڕەنگێکی تر یان دڵخۆشی دەکەن بە تایبەتی ڕەنگی کراوەی وەک :سوور، زەرد، پرتەقاڵی....تاد، ئەمانە بە ڕەنگی گەرمیش ناسراون، چونکە کاریگەری هەڵچوون و سۆزداری و جۆش و خرۆش لای مرۆڤ دەورووژێنن، بە پێچەوانەی ڕەنگە داخراوەکانی وەک: ڕەش، سەوز، نیلی...تاد، ئەمانەش ڕەنگی تۆخن و زۆرجار کاریگەری نەرێنی لەسەرهەستی مرۆڤ دەکەن و بەڕەنگی سارد ناسراون. بەهەمان شێوە ڕەنگەکان کار لە سەر دەروونی شاعیران دەکەن و لە ناو شیعرەکانیاندا

وەکو ڕەمزێک بۆ واتا و دەلالەتی تایبەتی خۆیان بە شێوەی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ بەکاردەهێنن، وەک سووربوونەوەیان بەواتا و ڕەمزی نەخۆشی و توڕەیی بەکارهێناوە، یاخود ڕەشمار وەک ڕەمزێک بۆ پرچی ئافرەت بەکاریانهێناوە، یان بەفریان بۆ پرچی سپی - پیری بەکارهێناوە. ئەم ڕەمزانە ڕاستەوخۆ واتاکانیان لە ڕواڵەتی وشەکانەوە دەست ناکەوێت، بەڵکو واتاکانیان لە دەرەوەی چەمکی وشەکە دایە، ئەمەش وادەکات، کە ڕەنگ وەکو ڕەمزێک و هێمایەکی ئەدەبی لە دەقی ئەدەبیدا بەکاربهێنرێت.

هێما و کۆد لە ئەدەبدا«یەکێکە لە سیما ناوازەکانی شیعری نوێ کە لە شیعری کۆن جیای دەکاتەوە، بەکارهێنانی خەیاڵ و ئەفسانەیە، لە شیعری شاعیرانی هاوچەرخدا؛ بۆیە شاعیران لە لایەک ئامادە بوونی کارا و کاریگەری ڕەنگەکان وەک ڕەمز و کۆد دەبینن و لە لایەکەی دیکەشەوە فرە جۆری لە دایک بوونیان و فراوانبوونی وێنە و هونەرە» (ئەحمەد ٢٠٢٠: ١١٧).ئەمەش وا لە شاعیر دەکات کە بیر و خەیاڵی بە هێز بێت و وێنەی ڕەنگین و ناوازە بەدەست بهێنێت، بە جۆرێک وەکو هۆکارێک بێت بۆ گواستنەوەی بیر و خەیاڵی شاعیر بۆ ناو شیعرەکانی هەروەکو لە پێشتریش ئاماژەمان پێداوە«ڕەنگ وەک چۆن ڕۆڵی پڕ بایەخی لە نیگار کێشاندا هەیە، بە هەمان شێوەش لە ئەدەب بە گشتی و لە شیعر بە تایبەتی کاریگەر و دیارە» (عەزیز و محەمەد، ٢٠١٩: ١١٧)، واتا بە پێی جیاوازی سەردەم و کەسەکان یاخود شاعیرەکان ڕەنگەکانیش جیاواز دەبن و دەگۆڕێن یان بە پێی تەمەن ڕەنگەکانیش دەگۆڕێن، واتا کاتێک کەسێک بە تەمەندا دەچێت لەوانەیە تەنها ڕەنگی تۆخ یان مات بپۆشێت، بە پێچەوانەی کەسێکی تری گەنجەوە، کە لەوانەیە تەنیا ڕەنگی کراوە بپۆشێت و لە کۆمەڵگاشدا ڕەخنەی لێنەگیرێت و ئاسایی بێت، لەگەڵ ئەوەی ئەمەش بە پێی ژینگە و کۆمەڵگاکانیش دەگۆڕێت و جیاوازە.

شاعیر ئەحمەد محەمەدیش یەکێکە لەو شاعیرانەی (ڕەنگی) بەواتای جیاواز بەکارهێناوە، کە هەر ڕەنگێک چەمک و دەلالەتێک دەگەیەنێت و لە دیوانەکەیدا ڕەنگ بە شێوەیەکی بەرفراوان دەبینرێت، هەر وەکو ئەم نموونانەی خوارەوەدا:

شاعیر لەدەقە شیعرێکی بە ناونیشانی (ئەمشەو)دا، ڕەنگی ڕەشی بەکارهێناوە، کە ڕەنگێکە بۆ تاریکی و تەنهایی و خامۆشی پرسەداری و دەڵێت:

ئەمشەو تاریکی پەست و ماندووە
بەرگی پرسەی خۆی لەبەر کردووە
ئەمشەو تەنیایی دڵم ئەشکێنێ
هەناسەی قوڵم پای ئەتاسێنێ
بەڕەنگی ڕەشی چلەی گرتووە
لەناو تاریکی دڵمی ناشتووە
ئەمشەو بارەش و ڕەهێڵەو زریان
هەورە بەسەریان کەو تۆتە گریان (محەمەد٢٠١٧: ٣١٨)

ڕەش

مەدلولی١: ڕەنگ، تاریکە، ترسناکە، ...تاد.

مەدلولی٢: لای شاعیرغەمباری، دڵتەنگی، پرسەداری...تاد.

بەکارهێنانی ڕەنگی ڕەش لای شاعیر واتای تایبەتی خۆی هەیە وەک هەر مرۆڤێکی ئاسایی کورد، کە ڕەنگی ڕەش کاریگەری نەرێنی هەیە و شاعیرش بەهۆی ئەم ڕەنگەوە هەستی ناخۆشی خۆی دەربڕیوە، چونکە ئەم ڕەنگە تایبەتە بە پرسەداران و غەمباری، ئەگەر چی هەندێک کەس

بۆ جوانیش دەیپۆشن، بەڵام ئەم ڕەنگە لە کۆمەڵگای کوردەواری و زۆرێک لە میللەتانی تریش بۆ پرسە دانان دەپۆشرێت، وەک عەرەبەکان و فارسەکان ...تاد.

ڕەنگی ڕەش و تاریکی شەو هەمان واتایان هەیە و واتای خامۆشی و تەنیایی و ...تاد، دەگەیەنێت و شاعیر دەیەوێت لە ڕێگای تاریکی شەوەوە هەستی دڵتەنگی خۆی دەرببڕێت، کە ماندوو بووە لەو حاڵ و گوزەرانەی تێیدایە و گلەیی لە حاڵ و گوزەرانی خۆی دەکات و بە تاریکی شەوی دەچووێنێت.

شاعیر لە دەقە شیعرێکی تردا بەناو نیشانی (کینە) کە ڕەنگی زەردی بەکارهێناوە و دەڵێت:

لە پاییزا گەڵای ڕوحم زەرد ئەبێت و هەڵناوەرێ
زۆر حەز دەکەم مەلی دڵم، لە سینەمدا بێتە دەرێ
(محەمەد ٢٠١٧: ٢٥٠)

زەرد

مەدلولی١: ڕەنگێکی گەرمە.

مەدلولی٢: نائومێدی و ڕەشبینی، نەخۆشی و ...تاد.

شاعیر ڕەنگی زەردی وەکو واتای فەرهەنگی ڕەنگەکە بەکارنەهێناوە، بەڵکو مەدلوولی دووەمی زەرد هێمایە بۆ بێ تاقەتی شاعیر لە وەرزی پاییزدا و ئەم ڕەنگەی بە ناخی خۆی چواندووە، زۆرجار بە کەسێک دەڵێن ڕەنگی زەردە، کە نەخۆشی دەروونی یان جەستەیی هەبێت، یان کاتێک دڵی تەنگە و خەفەتبارە زەرد واتای لەناوچوون و زەبوون و هەڵوەرین و مردن دەگەیەنێت، بەڵام شاعیر بە واتا و مەدلوولی ڕوحی خۆی بەکاریهێناوە، کە هێندە نائومێدە و هەست دەکات لە وەرزی پایزدا لە مردن نزیکە، چونکە گەڵای ڕوحی زەرد ئەبێت، بەڵام هەڵناوەرێت. واتا خەمەکانی ئەگەر چی هێندەش کۆنن، بەڵام بەشێوەیەک دڵ و دەروونیان داگیر کردووە، ناتوانێت هەرگیز لە سینەیدا بیانکاتە دەرێ و لەگەڵ تەمەنی خۆیدا گەورە دەبن و جێی ناهێڵن.

شاعیر لە شیعری (بێدەنگی شار)دا ڕەنگی سووری بەکارهێناوە دەڵێت:

کەی پەیامی بەهار وابوو گوڵاڵەی سوور هەڵوەرێنێ
بۆ سەر چۆپی ئەم نەورۆزە نێرگز لە خاک بتۆرێنێ
(محەمەد ٢٠١٧: ٣٨)

گوڵاڵەی سوور

مەدلولی ١: گوڵێکی سوورە لە مانگی چوار لە بەهاردا دەڕوێت، ڕنگێکی ناسک و سەرنج ڕاکێشی هەیە.

مەدلولی٢: لای شاعیر بۆشەهیدبوونی کۆمەڵێک کەس بەکاریهێناوە و ڕەمزە بۆ خوێنڕژان.

کاتێک دەقی شیعرەکە دەخوێنیتەوە، دەبینین شاعیر چەند وشەیەکی بەمەبەستی واتای خۆیان بەکار نەهێناون و واتا و دەلالەتی تری داونەتە پاڵ و وشەکانی لە واتای فەرهەنگی خۆیان داماڵیون و بۆ واتا و مەبەستی تایبەتی خۆی بەکاریهێناون، وەک ڕەنگی سوور بە واتای گشتی بۆ ڕەنگی خوێن و قوربانیدان بەکاردەهێنرێت و شاعیریش هەر بۆ هەمان مەبەست و دەربڕینی هەستی ناخۆشی خۆی بەکاریهێناوە.

شیعری (بەهار) ڕەنگی تێداهاتووە و شاعیر دەڵێت:

بەهاری من ڕوحی زیندووی ناو منالیم، دەوەرەوە
بە سەوزایی من داپۆشە، تۆ نیگای من شینکەرەوە
من چوار وەرزە چاوڕێی تۆم، لە نیشانەی تۆ ئەگەڕێم
کە تۆ دەڕۆی پیرم ئەکەی، لەگەڵ تۆدا هەمیشە نوێم
(محەمەد ٢٠١٧: ٢٨٩)

شین

مەدلولی ١: ڕەنگ

مەدلولی ٢: لای شاعیر بە واتای ژیانەوە و

نوێبوونەوەی نیگای چاوی بەکاریهێناوە.

لەم دەقەوە بۆمان دەردەکەوێت، کە شاعیر(وشە)ی ڕەنگی (شین)ی بۆ واتای خۆی بەکارنەهێناوە، کە ڕەنگێکە مرۆڤ بەبینینی دڵی دەکرێتەوە، بەڵکو وشەکەی لە واتای فەرهەنگی خۆی دووجار دووری خستۆتەوە، واتای یەکەم بەواتای ژیانەوە و شین بوونەوەی گژوگیا دێت و شاعیر وشەکەی لەو وەرگرتووە، واتای دووەمی بۆ ژیانەوەی نیگای چاوی بەکاریهێناوە، بەمەش شاعیر وشەکەی لەواتای فەرهەنگی خۆی داماڵیوە و بۆ واتا و مەبەستی خۆی بەکاریهێناوە، ئەمەش بە پێی سیاق و شوێنی وشەکە دەردەکەوێت و واتا و مەدلوولی دووەمی پشت وشەکە ئاشکرا دەبێت و دەدۆزرێتەوە.

٣-٢:ناو(کەسایەتی):

ناو، وشەیەکە بۆ ناو نانی مرۆڤ و گیانەوەر و تەنە بێ گیانەکانی دەوروبەرمان و ناسینەوە و جیاکردنەوەیان لە یەکتری بەکاردەهێنرێت. ناو: « وشەیەکە بۆ ناو نانی کەسێ یان شتێک بە کاردەهێنرێ، وەک: شاسوار، گەلاوێژ، هەڵۆژە، بەراز، دهۆک » (دزەیی ٢٠١٣: ٦٥) واتا ناو بۆ ناونان و ناسینەوەی کەسێک شتێک یان شوێنێک بەکار دەهێنرێت. کەسایەتی، بریتییە لە هەموو ئەو سیفاتانەی لەناخی کەسێکدا هەن و بەهۆی ناوێکەوە، کە بە پێی زانستی سیمیۆلۆژی نیشانە یان هێمایەکە و نیشانەکراویشی هەر بیرکردنەوە و سیفاتێکی دەگرێتەوە کە لە دەروونی ئەو کەسەدا هەبێت، وەک: ئازایەتی و ڕووخۆشی و زیرەکی و ئیرەیی و تورەیی و ...تاد، ئەمانە بە شێوەیەکی چڕکراوە لەو کەسایەتییەدا کۆدەبنەوە. دەشێ هەر مرۆڤێک کەسایەتی تایبەتی خۆی هەبێت و پێی بناسرێتەوە، ئەگەر یەک دوو دانەش لە و سیفەتانەی باسمانکردن تێیدا هەبێت.

کەسایەتی لە کاری ئەدەبیشدا زۆرجار وەکو هێما و ڕەمزێک دەردەکەون، کە ڕۆڵیان هەبووە لە کۆمەڵگادا، جا ئەو کەسایەتییە کەسایەتی ئاینی، کۆمەڵایەتی، ئەفسانەیی، قارەمانێتی و دڵداری... تاد، بن بە شێوەیەک بناسرێن کە بەپێی زانستی سیمیۆلۆژیا ناوەکەی کە بە دالی سیمیۆلۆژی دابنرێت و مەدلوولەکەشی هەموو ئەو سیفاتانەی دەگرێتەوە بە ناوهێنانی کەسایەتییەکە بە شێوەی نیشانە بۆکراو بەرجەستەن. ئەمەش ئاسانکاریمان بۆ دەکات لە کورتکردنەوە و چڕکردنەوەی هەموو ئەو سیفاتانە، کە لەو کەسەدا هەن هەروەکو .فلیپ هامون دەڵێت: «کەسایەتی یەکەیەکی دەلا لییە، بەو پێیەی مەدلولێکە و شیاوی لێکدانەوە و وەسفە، وا سەیری کەسایەتی دەکرێت، کە ناوێک بێت بەدوای مانادا بگەڕێت، یاخود دالێک بێت بە دوای مەدلولەکەیدا بگەڕێت» (ڕەئوف، ٢٠١٦: ٣٥٧) . واتا کەسایەتییەکە وەکو دالی سیمیۆلۆژیایە و مەدلوولەکەشی هەموو ئەو سیفات و واتایانە دەگرێتەوە، کە دەلالەت لە ناساندنی ئەو کەسایەتییە دەکەن .

کاتێک شاعیر لە دەقە شیعرییەکانیدا ناوی کەسایەتییەکان بەکاردەهێنێت، کاریگەری لەسەر دەقە شیعرییەکە دەبێت، چونکە لە دەقی شیعریدا ناوەکە وەک نیشانەیەکە، بۆ کەسایەتییەک، شوێنێک، ڕووداوێک، کە کۆمەڵێک مەدلوولی لە ناو خۆیدا هەڵگرتووە و بە پێی زانستی سیمیۆلۆژی لێکدانەوەی بۆ دەکرێت و هەموو ئەو واتا و دەلالەتانەی لەپشت ناوەکەوەن ئاشکرا دەکرێت. «جاری واش هەیە خودی ناوەکان دەبنە ناونیشانی دەقەکان، ئیدی شیعر بێت، یان چیرۆک و ڕۆمان،

لەگەڵ ئەمەشدا لێکۆڵینەوە لەسەر پەیوەندی نێوان ناوەکە و کەسایەتییەکە، ناو و ناونیشان دەکرێت» (ڕەئوف، ٢٠١٦: ٣٥٩). واتا ناونیشان دەکرێت هەر ناوی کەسایەتییەکە بێت.

ئەحمەد محەمەدیش یەکێکە لەو شاعیرانەی، کە لە دەقە شیعرییەکانیدا کەسایەتییەکانی وەکو ناونیشان و ڕەمز هەڵبژاردوون، کە کۆمەڵێک مەدلوول و دەلالەتی واتایی لە پشت ناوی کەسایەتییەکانەوە هەن بۆ نموونە:

شاعیر لە شیعرێکیدا بە ناونیشانی (وێنە)، باسی چەند کەسایەتییەکی قارەمانی شاری سلێمانی دەکات و دەڵێت:

هەموو ڕۆژێ خۆرێکی گەش دەڕوانێتە سلێمانی
لەژێر سەر پۆشی هەورەوە، لەپزێرینە چیاکانی
سەرچاوەی شیعر و هونەرە دوا هەوار میری بابان
هێندە جوانە پاییزانیش شار دەبێتە بەهارستان
دوا ئەوینی عەولەسیس و لالەزاری مامەیارە
دەنگدانەوەی ڕاپەڕین و نەورۆزێکی نۆ بەهارە
بەخوێنی گەش ئاودراوە شار و لانەی مەلیک مەحمود
ناگەن بە جوانی ئەم شارە هەزار باخی لالە و نەمرود
(محەمەد، ٢٠١٧: ١٦٠).

عەولەسیس

مەدلوولی١: کەسێکی چاپچی بووە.

مەدلوولی٢: کەسایەتیەکی ئازا و قارەمان و چاپووک بووە، دژی حکومەتی ئەوکات بەشداری خۆپیشاندانی کردووە.

مامەیارە

مەدلوولی١: ئەفسەربووە لە سوپای بابان.

مەدلوولی٢: سوارچاک، ئازا و چاونەترس، بوێر بووە.

مەلیک مەحمود

مەدلوولی١: مەلیکی سلێمانی بووە لە ساڵانی بیستەکانی سەدەی ڕابردوو.

مەدلوولی٢: شاری سلێمانی.

شاعیر لەم دەقە شیعرییەدا باسی چەند کەسایەتییەکی شاری سلێمانی دەکات و ناوەکانیان وەکو دالێکن، کە چەند مەدلوولی لە ناو خۆدا شاردۆتەوە، وەکو عەولەسیس، کە هێمایە بۆ کەسایەتییەکی چاپچی شاری سلێمانی، کە ئەم پیاوە ئازا و قارەمانە بەشداری خۆپیشاندانەکانی ڕاپەڕینی بەردەرکی سەرا دەکات و هەر لەوێ لە ساڵی ١٩٣٠ شەهید دەکرێت و دەبێتە سمبولی ئازایەتی و جوانمێری.

مامەیارەش یەکێکە لە ئەفسەرەکانی میر نشینی بابانەکان و ئەسپ سوار و سوارچاکی ئەحمەد پاشای بابان بووە و کاتێک عوسمانییەکان هێرش دەکەنە سەر شاری سلێمانی و ئەحمەد پاشای میری بابان و سوپاکەی دەشکێن و هەڵدێن، بەڵام مامەیارە بەتەنها ڕوو بەڕوویان دەبێتەوە و تا تەقەمەنی و پێداویستی شەڕی لا دەمێنێت بەرگری دەکات. دواتر بە زامداری دەکەوێتە بەر دەستی عوسمانییەکان بەدیلی دەیگوازنەوە بۆ ئەستەمبوڵ بەڵام نایکوژن. ئەمەش ناوەکەی هێمایە بۆ چەند مەدلوولێکی ئەو کەسایەتییە وەکو ئازایەتی و چاونەترسی و شۆڕە سواری ئەو پیاوەمان بۆ دەردەخات. لە تەمەنی پیریدا دێتەوە بۆ سلێمانی و دوای کۆچی دوای لە گردێک بە خاک دەسپێردرێت، ئەم گردەش بەناوی مامەیارە ناودەنێن و دەناسرێت.

شاعیر هەر لەم دەقە شیعرییەدا، ناوی کەسایەتی مەلیک مەحمودیش دێنێت، کە وەک دالێک، چەند واتا و دەلالەت لە پشت ناوی ئەم کەسایەتییەوە هەیە، کە کەسێکی یاخود سەرکردەیەکی ئازا و چاپووک و دلێر بووە و لە ساڵانی بیستەکانی سەدەی ڕابردوو، حکومەتی کوردی لە ژێر چاودێری ئینگلیزەکان

ڕاگەیاندووە و فەرمانڕەوایی ناوچەی سلێمانی و کوردستانی کردووە، لە کۆتایدا لەگەڵ ئینگلیزەکان بەینی تێک دەچێت و لە شەڕێکدا لە دەربەندی بازیان دەکەوێتە بەردەستی ئینگلیزەکان و بەدیل دەیگرن.

٣-٣:سروشت:

سروشت هەموو ئەو دروستکراوانە دەگرێتەوە، کە لە دەوروبەرماندا هەن و دەیان بینین جگە لە مرۆڤ، جا ئەو دروستکراوانە لە زەوی بن یان لە ئاسمان. «ژینگەی سروشتی بریتییە لە هەموو بوونەوەرە زیندووەکان و تەنە مردووەکان، کە بە شێوەیەکی سروشتی لەسەر گۆی زەوی یان لەسەر هەندێک لە هەرێمەکان هەنە، ئەمە، واتە ژینگەی سروشتی ئەو ژینگەیە، کە کارلێکردنەکانی هەموو جۆرە بوونەوەرە زیندووەکان لە خۆ دەگرێت» (نەقشبەندی، ٢٠١٧: ١١).واتە ئەوەی لە ناو ژینگەدایە بە گیاندار و بێ گیانەوە ، جگە لە مرۆڤ دەگرێتەوە. د.فازیلیش ڕای وایە سروشت بە گشتی بۆ دوو بەشی سەرەکی دابەش دەبێت:

٣-٣-١: سروشتی بێ گیان(نازیندوو): ڕەگەز و دیاردەکانی زۆرن وەک زەوی و ئاسمان، ئەستێرە و دەریا، ڕووبار، دەشت شاخ و دۆڵ...هتد کە ئەمانە و هەموو جۆرەکانیان سروشتی ڕاستەقینەیان پێ دەوترێت، سروشتی دەستکردیش وەک خانو و کۆشک و دێهات و شوێنەوار و بەست...هتد دەچنە ڕیزی ئەم جۆرەوە.

٣-٣-٢:سروشتی زیندوو: هەموو باڵندە و ڕووەک و ئاژەڵ و گیان لە بەرێک دەگرێتەوە جگە لە مرۆڤ. (مەحمود، ٢٠٠٧: ١٥). واتا ئەم دروستکراوانە چ خۆرسک بن یان دەستکردی مرۆڤ، بە دیاردەی سروشتی ناو دەبرێن .

ئەو دیمەنە سروشتیانەش زۆربەی کات دەبنە مایەی ئیلهام و هەوێنی شیعر لای شاعیران و بە بینینی ئەو سروشتە جوانانە هەستیان دەجووڵێت و ئیلهامی شیعریان بۆ دێت، چونکە ئەو دیمەنانە بەڕادەیەک دڵڕفێنن، کە هیچ مرۆڤێک نییە پێیان کاریگەر نەبێت و حەز بە بینینیان نەکات، تەنانەت کاتێک مرۆڤ بێتاقەت دەبێت حەز و خولیای چوونە دەرەوەی لا دروست دەبێت و بە بینینی دیمەنەکانی سروشت ئاسوودەیی و ئارامی بەسەر دڵ و دەروونیدا دێت، بەڵام هەندێک جار دیاردەی سروشتی ناخۆشیشمان هەن دەبنە مایەی کاریگەری نەرێنی و لای شاعیر هەستێکی ناخۆش دروست دەکات.

شاعیر ئەحمەد محەمەدیش یەکێکە لەو شاعیرانەی کە بێبەش نییە لەو کارتێکردنەی، کە لە دیمەنەکانی سروشتەوە بۆی دێت و لای شاعیر دەقێکی تر لە دایک دەبێت. لێرەدا دەمانەوێت چەند دەقێکی شیعری شاعیر بە پێی زانستی سیمیۆلۆژی لێک بدەینەوە و ڕاڤەیان بکەین، کە سەرچاوەکەیان دیاردەی سروشتین بۆ نموونە: شاعیر لە کۆپلەیەکی شیعرێکدا بە ناونیشانی (یاد) دا دەڵێت:

گەرچی سەرابە دڵی خامۆشم
بۆ دیداری تۆ پڕ گوڵی ئاڵە
من لە خەم زیاتر هیچ کەس ناناسم
هەناسە و ئاهم شنەی شەماڵە (محەمەد، ٢٠١٧: ١٢٧)

گوڵ

مەدلوولی١: جوانی، ناسکی، بۆنی خۆش، بەشێکە لە سروشت،...تاد.

مەدلوولی٢: سەرەتا وئەوپەڕی ژیانەوە و گەشە و زیندوێتی.

بەپێی لێکدانەوەی سیمیۆلۆژی لەم کۆپلە

شیعرییەدا شاعیر چەند وشەیەکی سروشتی بەکارهێناون، کە هەر یەکەیان جوانی و سروشتی تایبەتی خۆیان هەیە و شاعیر بۆ لێکچواندن بە ژیانی خۆی بە کاریهێناون، کە واتای دووەمیان یان مەدلوولی پشتەوەیان تایبەتە و مەبەستی تایبەتی و سەرەکی شاعیریان لە پشتە، کاتێک باسی دڵی بێدەنگی دەکات کە وەک سەراب گەرمە، بەڵام بۆ دیداری خۆشەویستەکەی پڕە لە گوڵی ئاڵ، واتا: دڵی بۆ ئەو زیندووە و لەو پەڕی باشی و خۆشی دایە، بەڵام بۆ خۆی بە پێچەوانەوە وەک سەرابە، کە دوورە لە ڕاستی واتا هەر بوونی نییە.

شنەی شەماڵ

مەدلوولی١: بایەکی فێنک و سارد و هێواشە، بەشێکە لە سروشت.

مەدلوولی٢: هەناسەی وەک شنەی شەماڵ هێواش و سارد و سرە.

شاعیر وشەی سروشتی شنەی شەماڵی بۆ واتای فەرهەنگی خۆی بەکارنەهێناوە، کە بایەکی فێنک و لەسەر خۆیە و کاتێک هەڵدەکات مرۆڤ پێی بێزار نابێت، بەڵکو بۆ مەبەستی تایبەتی خۆی باکاریهێناوە، کە هەناسە و ئاهی بەجۆرێک هێواشە کە نیشانەیە بۆ نەخۆشی و ساردە لەو بایە دەچێت.

شاعیر لە دەقە شیعرێکی تردا بە ناو نیشانی (باڕەش)دا دەڵێت:

ئای لە باڕەشی خەمبار، دیسان گەڵای هەڵوەران
پاییزی گرتە باوەش، سەراپا باخ و بێستان
فرمێسکی هەوری ئاسمان، دڵدانەوەی گوڵان بوو
لەگەڵ وەرینی گەڵا، تەمەنی دار بەسەر چوو
هەرگیز ناگەڕێنەوە، ڕۆژەکانی بەهاری
سێبەری مەستی داران، گشتی بوونە یادگاری
(محەمەد ٢٠١٧: ١٧٦)

باڕەش

مەدلوولی١: ڕەشەبا، بایەکی بە قوەتە کاتێک هەڵدەکات تۆز و گەردەلوولی لەگەڵدایە، سەرچاوەشە بۆ گواستنەوەی تۆوی ڕووەک و پیتاندن.

مەدلوولی٢:لای شاعیر، باڕەشی بۆ دەلالەت لە کارەساتێکی ناخۆش، خەماوی، دڵتەنگی، بێتاقەتی بەکارهێناوە، سەرچاوەیە بۆ کارەسات و کاولکاری.

گەڵای هەڵوەران

مەدلوولی١: ئەو گەڵایانەی لە دار دەبنەوە و دەکەونە سەر زەوی.

مەدلوولی ٢: لای شاعیر، کوژران، مردن، کۆچی بەکۆمەڵ....تاد.

پاییز

مەدلوولی١: پاییز وەرزی زەرد بوونی گەڵای دار و هاتنی سەرما و سۆڵەیە.

مەدلوولی٢: خەزان، هەڵوەرین، دڵتەنگی، لە ناو چوون و نەمان و وشک بوون ...تاد.

کاتێک دەقەکە دەخوێنیتەوە بە پێی سیمیۆلۆژیا، کە شاعیر هەر لە ناونیشانەکەیەوە باڕەش، ناوێکی سروشتییە و دەلالەت لە هاتنی بایەکی بەهێز دەکات، کەلای زۆربەی مرۆڤەکان بایەکی ناخۆشە و تۆز و خۆڵاوییە، کە لەناو دەقەکەشدا دووبارە باسی ئەو بایەدەکات، کە واتا و مەدلوولی دووەمی پشت وشەکە کارەساتێکی ناخۆشە و بەسەر میللەتەکەماندا هاتووە. دواتر ناوی وەرزی پاییزی هێناوە، کە بەلای هەندێک لە مرۆڤەکانەوە وەرزێکی ناخۆشە، بە پێچەوانەشەوە، لای هەندێکی تر وەرزێکی خۆشە. وەرزی خەزان و هەڵوەرینە و شاعیریش بە واتای هەڵوەرینی ڕۆڵەکانی نیشتیمان بەکاریهێناوە، کە وەک گەڵای دار چۆن لەم وەرزەدا دەوەرێت هەڵیان دەوەراند و دەمرن و لەگەڵ هەڵوەرینیشیان تەمەنیان بەسەر چوو و نەمان. هەرگیز ناگەڕێتەوە ڕۆژەکانی بەهاری، شاعیر مەبەست و دەلالەتی لە

هێنانی ئەم وشەیە بۆ ئەو ڕۆژانەیە، لەسەرەتای تەمەنیدا بووە و لەوپەڕی هێز و توانای جەستەییدا بووە و بە خۆشی ڕۆژەکانی ژیانی بەڕێکردوون و بە ڕۆژگاری بەهاری چواندوون لە خۆشیدا. واتا شاعیر لەم دەقەیدا کۆمەڵێک وشەی سروشتی بۆ مەبەست و واتای تایبەتی خۆی بەکارهێناون، کە هەمان واتای فەرهەنگی وشەکان نادەن بە دەستەوە.

لە دەقێکی تردا بە ناونیشانی(دڵ وەرین)دا دەڵێت:

ئەی شنەی با لە من هەڵکە تا دڵ هەناسەی پێ ماوە
هەتا خەزان بەیەکجاری چۆکی بە گوڵ دانەداوە
تاکو بەفر نەیگۆڕیوە ڕەنگی قژ و سەر و سیمام
عەقڵم هێشتا کاڵ و فامە لە نێوانی هەردوو دنیام

(محەمەد ٢٠١٧: ٢٧١)

بەفر

مەدلوولی ١: سپییە،ساردە، لە وەرزی زستان و بەهاردا دەبارێت.

مەدلوولی٢: لای شا عیر سپی بوونی پرچی، بەسەرچوونی تەمەن و بە تەمەندا چوون.

وشەی بەفر لەم دەقە شیعرییەدا، کە دیاردەیەکی سروشتییە شاعیر بە واتای فەرهەنگی خۆی بەکارینەهێناوە، بەڵکو ڕەهەندێکی سیمیۆلۆژی تایبەتی هەیە و شاعیر بۆ مەبەستی خۆی بەکاریهێناوە، کە لە سیاقی دەوروبەری وشەکەوە دەردەکەوێت، کە شاعیر مەبەستی بەسەرچوون و ڕۆیشتنی تەمەنییەتی کاتێک پیر و لاواز و بێ دەسەلات دەبێت و پرچی سپی دەبێت و تەمەنی بەرەو کۆتایی لە هەڵکشاندا دەبێت و تامی ژیانی لا نامێنێت و تەمەنی نائومێدی دەست پێدەکات.

ئەنجام

ئەحمەد محەمەد وشەی لە چەندین کێڵگەی واتایی جیاواز بە چەندین مەدلولی جیا بەکارهێناون لەوانە: ڕەنگ، سروشت، کەسایەتی. سیمیۆلۆژیای وشە لە دەقە شیعرییەکانی شاعیر بە پێی سیاق و ئەو شوێنەی وشەکەی تێدا هاتووە، کە وەک کۆد و هێما دەردەکەون دەدۆزینەوە، چونکە واتاکەیان جیاوازە لە واتای فەرهەنگی وشەکە. ڕەنگەکان لە ژیانی مرۆڤدا ئامادەبوونی چالاکیان هەیە و ڕۆڵی جۆراوجۆر دەگێڕن و شاعیر بەشێک لە واتای ویستراوی خۆی لە پشت ڕەنگەکان بە مەدلولی جیاواز دەربڕیون. ناو، وەک کەسایەتی مێژوویی دیاری ناو کورد لای شاعیرانی پێشووتریش بەکارهاتوون و لای شاعیریش بۆ مەدلولی دووەم بەکارهێنراون و ڕەهەندێکی سیمۆلۆژییان هەیە. سروشت، کە وەک سەرچاوەی هەوێن و ئیلهامی شیعری لای شاعیران ناسراوە و لای شاعیریش بۆ کۆمەڵێک واتای تایبەتی بەکارهاتووە و کاریگەری ڕاستەوخۆی لەسەر هزر و بیری شاعیر هەیە؛ بۆیە چەندین وشەی لە سروشت وەرگرتووە و واتایەکی تری نوێ و جیاوازی لێبارکردوون.

لیستی سەرچاوەکان

بە کوردی

-ئەحمەد، کۆسار عومەر(٢٠٢٠)، (ڕەنگی سوور لە شیعری کلاسیکی کوردیدا)، گۆڤاری کورد نامی، لا١٠٩-١٢٦.

-ئەسوەد، نەوزاد ئەحمەد(٢٠١٥)، (فەرهەنگی زاراوەکانی ئەدەب و زانستە مرۆڤایەتییەکان)، چاپی یەکەم، چاپخانەی تاران.

-ئەسوەد، نەوزاد ئەحمەد(٢٠١١)، (فەرهەنگی زاراوەی ئەدەبی و ڕەخنەیی)، سلێمانی، چاپخانەی بینایی.

-باپیر، ئالا(٢٠٢٢)، (سیمیۆلۆژیای کەلتوور)، چاپخانەی تاران.

-دزەیی، عبدولواحید موشیر (د)، (٢٠١٣)، (وشەسازی زمانی کوردی)، هەولێر، چاپی دووەم.

- ئیبراهیم، محەمەد عبدلکریم(٢٠٠٩)، (زمانی شیعری و ڕەخنەی ئەدەبیی نوێ (ئەزمونی شاعیرانی هەشتاکانی هەولێر بە نمونە)، زانکۆی سەلاحەدین- کۆلێژی پەروەردە بۆ زانستە مرۆڤایەتییەکان، هەولێر.

-کریم، شاخەوان باوەدین (٢٠٢٣)، (سیمۆلۆژیای ڕەنگ لە شیعری هاوچەرخی کوردیدا (کوردی ناوەڕاست)، فاکەڵتیی پەروەردە، زانکۆی کۆیە.

-ڕەئوف، لو قمان (د)، (٢٠٢٢)، (سیمیۆلۆژیای شوێن لە شیعرەکانی شێرکۆ بێکەسدا هەڵەبجە بە نموونە)، گۆڤاری زانکۆی هەڵەبجە، ژمارە(٧)، لا٢٧-٥٤.

- ڕەئوف، لوقمان (د)، (٢٠١٧)، (سیمۆلۆژیای ڕەنگ لە شیعری شێرکۆ بێکەسدا: دیوانی ڕەنگدان بە نموونە)، مجلة جامعة التنمية البشرية، ژمارە(٣)، لا٤٥٣-٤٨٢.

-خۆشناو، سەرباز مەجید(٢٠١٩)، (سیمۆلۆژیای ناونیشان لە شیعرەکانی (نەوزاد ڕەفعەت)دا، هەولێر، چاپی یەکەم، نوسینگەی تەفسیر.

-محەمەد، ئەحمەد(٢٠١٧)، (دیوانی تەمەن)، چاپخانەی چوارچرا، سلێمانی.

-مەنتک، حەمە(٢٠١٨)، (میتۆدەکانی ڕەخنەی ئەدەبی(ڕەخنەی ئەدەبی لە ڕووی تیۆرییەوە)، چاپی یەکەم، نوسینگەی تەفسیر، هەولێر.

-مەحمود، فازیل مەجید(٢٠٠٧)، (سروشت لە شیعری گۆراندا)، سلێمانی، دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم، چاپی یەکەم.

- مشەختی، کامەران ئیبراهیم(٢٠١١)، (سیمیۆلۆژیای زمانی سۆفیگەری لە شیعرەکانی (مەلای جزیی)دا)، دهۆک چاپخانەیا خانی، چاپی یەکەم.

-فضل، صلاح (د)، (٢٠١٦)، (مێتۆدەکانی ڕەخنەی هاوچەرخ)، پ.د. سەردار ئەحمەد گەردی، هەولێر، ناوەندی ئاوێر، چاپی یەکەم.

-نەقشبەندی، ئازاد محەمەدئەمین کاکە شێخ (د)، (٢٠١٧)، (جوگرافیای ژینگە)، هەولێر، چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین.

-عزيز، ژوان عبدالسلام و محمد، یوسف علی(٢٠١٩)، (دەلالەتەکانی ڕەنگ لە دەقە شیعرییەکانی مستەفا بەگی کوردیدا)، گۆڤاری زانستە مرۆڤایەتییەکانی زانکۆی گەرمیان لا١١٤-١٣٢.

بە عەرەبی

-حمداوی، جمیل(١٩٩٧)، (السیمیوطیقا والعنونة)، مجلة عالم الفكر مجلة، (٢٥) عدد٣، تصدر عن مجلس الوطنی للثقافة والفنون و الأدب-الكويت، ص٧٩-١١٠.

- قطوس، بسام(٢٠٠١)، (سیمیاء العنوان، وزارة الثقافة)، الأردن، ط١.

- قطوس، بسام(٢٠٠٦)، (المدخل الی مناهج النقد المعاصر)، اللأسکندرية، ط١.

-عياشي، منذر(د)، (٢٠٠٩)، (العلاماتية و علم النص)، حلب، مركز اللأنماء الحضاری.

-مونان، جورج (٢٠١٥)، (سوسير أو أصول البنيوية)، ت: د.جواد بنيس، بيروت -لبنان، طبعة الاولی.

-مونان، جورج (١٩٨١)،)مفاتيح الأسنية)، ت:الطيب

بكوش، الطبعة الأولى، منشورات الجديد، تونس.

– عبدالستار عطاالله، ايمان(٢٠٢٠) سيمياء اللون في العروض الفنتازية لمسرح للطفلز مجلة الأكاديمي،العدد٩٥، ص ٧١ -٨٦.

– حمداوي،جميل(مدخل الى السيميائية) www. net.alukah

به ئینگلیزی

- Mounin, Georges. Semiotic Praxis. 1985. Ais-Marrxilles, France.

.

الملخص

تم إجراء هذه الدراسة تحت عنوان: سيميائية كلمة في قصائد أحمد محمد اللون، الشخصية، الطبيعة. وهي محاولة لكشف البعد السيميائي في قصائد الشاعر، وجميع تلك الرموز والإشارات والدلالات التي انعكست في إطار الكلمات داخل قصائده، استعمل الشاعر العديد من الكلمات في نصوصه التي تحمل مدلولا ثانيا، حيث اختفت خلفها مجموعة من الدلالات المعنوية التي يمكننا تفسيرها، واستنباط المعنى المحمول للكلمات، وذلك في أثناء السياق والموضع الذي وردت فيه، وقد اعتمد في هذه الدراسة على المنهج (الوصفي - التحليلي) بالاستناد إلى رؤية علماء السيميائيات (سوسير، جورج مونان). وأهم النتائج التي تم التوصل إليها خلال الدراسة، فهي: اكتشاف البعد السيميائي لتلك الكلمات التي تحمل معنى ثانيا ومعنى آخر محم□لا عليها. وهي كلمات حقل (اللون، الشخصية، الطبيعة)؛ لأنها تظهر بشكل واسع في قصائد الشاعر، بحيث استعملها الشاعر لأغراضه الخاصة، وحاول توظيفها للمعنى المقصود الذي يتناسب مع إيصال المعنى وتشكيل الصورة الشعرية وجماليات النص.

Abstract

This study, titled "The Semiology of Words in the Poetry of Ahmed Mohammed (Colour, Personality, Nature)," was conducted to explore the semiological dimension within the poet's work. It examines the symbols, emblems, and connotations that are reflected in the words of his poems. The poet frequently uses words that carry a secondary, hidden meaning, along with a collection of semantic connotations. These loaded meanings can be interpreted and uncovered by analysing the context in which the words appear. This research utilizes a descriptive-analytical methodology, drawing on the semiological theories of Saussure and Georges Mounin. The findings reveal the semiological dimensions of words that possess a secondary or loaded meaning, particularly those related to the fields of colour, personality, and nature. These specific words are prominent and widely used throughout the poet's work. Ahmed Mohammed employs them purposefully, aiming to convey a desired meaning that is appropriate for creating poetic imagery, enhancing aesthetics, and aligning with the overall theme of the text.